

Falchs

27

Grup de divulgació
de la història de Fals

FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS

JUNY 2006, NÚMERO 27

El Castell de Fals

Vista de la Torre Vella i l'església

Els documents del segle XI al segle XIII

Unes escadusseres i primeres notícies referents als habitants i a les seves cases i masos existents al terme del castell de Fals, ens parlen de Llobet i la seva esposa Poca i de Pere Arnella, casat amb Ermessenda, com a compradors d'uns casals, anomenats de Cabanils, situats a la Coma de Salelles, topònim possiblement relacionat amb el nom del venedor, Pere Salelles, que signà aquell acte el dia 10 d'abril de 1040. Aleshores, era Pere Ponç qui s'anomenava senyor de Fals, Falcs, Falchs o Falx i, el dia 23 d'abril de 1042, juntament amb un tal Arnau Bernat, vicari, i amb Albert, batlle del vescomte de Cardona, van fer donació a Berenguer Guillem i a la seva esposa Sança d'un maset erm, anomenat mas Cantacorbs, situat al terme de dit lloc.

Coneixem el nom d'un altre dels masos del terme, el mas Torre, també anomenat Clarcemia, que vocatur de Clarcemia, els propietaris del qual, Guillem Bonfill i Gerberga, van fer-ne donació a l'església de Sant Vicenç de Cardona el dia 17 de setembre de 1080. Gairebé un segle més tard, concretament el dia 28 d'abril de 1164, un abat de l'esmentada casa de Sant Vicenç de Cardona, Bernat, i el prior Pere van fer donació a Pere de Miralpeix i a la seva muller Saurina d'un alou anomenat Plana, que era de pertinences del mas Miralpeix, de Fals, que per la banda de tramuntana afrontava en el riu de Fals. Si a mitjans del segle XI hem esmentat Pere Ponç, que s'anomenava senyor de Fals quan possiblement només seria castlà, cal parlar ara, a començaments del segle XIII, d'un altre castlà, anomenat Bernat, proclamat vicari de Fals, el qual, juntament amb la seva esposa Ramona van fer donació el 31 d'agost de 1202 d'un alou situat al coll de Santa Maria, del terme del castell de Fals, al seu fill Berenguer de Fals i a la seva muller Guillema. Ens interessa destacar d'aquest document les afrontacions de dit alou, que per la banda de llevant ho feia en la vinya de Pere Sala, pel costat de migdia afrontava en el camí que anava al Grau, per la banda de ponent en el torrent Kaval mortuus i, finalment, en el camí que permetia anar a Malagarriga. Poca cosa més coneixem de Bernat de Fals. Solament sabem que va fer testament a Manresa el dia 1 de juny de 1204. Demanà que el seu cos fos soterrat a Santa Maria de Manresa, església a la que deixà 100 sous, una important quantitat de diners, mentre que a la de Sant Vicenç de Fals i al seu clergue els feia una deixa de 15 sous. El seu fill hereu era, com ja hem insinuat abans, Berenguer de Fals, al qual va fer donació del castell de Fals, i els drets que tenia a Torreblanca, Montesquiú, Sant Mateu, Sant Andreu de Comallonga, el mas de Sala, del terme d'Aguilar, tot el que tenia al castell de la Llavinera i en el castell de Sant Llorenç, així com els seus drets sobre el mas de Pinatis, del lloc de Maçana, i una sammata salis quem abebat in sale de Cardona, que tenia per Guillem de Mediona. La muller de Bernat de Fals era Ramona a la qual va fer donació del seu castell de Durfort, que tenia en feu pels nés que tenia a Castellolí, als quals va fer donació dels drets del castell de la Llavinera en cas de que el seu fill Berenguer morís sense descendència. No sabem el nom de la filla del testador que estaria casada amb un Castellolí. En aquest testament Bernat de Fals sols

parla de les seves germanes: Elisenda, que era monja del monestir de Vallbona, Berenguera i Ramona. A l'hereu Berenguer, que aleshores seria menor, va assignar-li com a tutors a Guillem, vescomte de Cardona, a Ramon de Boixadors, a Ramon de Vivària i a Pere de Sant Gil.

La manca d'informació ens fa avançar el nostre relat fins el dia 8 de juny de 1250, quan apareix per primera vegada el senyor Bartomeu de Castellolí, que possiblement seria el nét de Bernat de Fals, amb el que reprendrem la nissaga dels castlans de Fals. Fou aleshores quan Ramon, vescomte de Cardona, va fer donació a Bartomeu d'un alou situat al balç d'Alcatore, *in quo covant agiles usque ad Gorgun Nigrum videlicet Irlam Jusanam et Subiranam et vineam de molendino et ortam de Nogerio, que afrontava per orient en dit balç, a migdia en les terres del mas de Roca i en les del mas de Bachova, i per occident en l'hort de Ferrer Ramas de Podio Oromir*. Tot l'alou estava situat al terme de Falcs, en el comtat de Manresa.

Vista de la Torre Vella i l'Església des del nord oest

El fill hereu de Bartomeu de Castellolí fou Guillem de Fals, que es va casar amb Sibila de Rubinat. Aquesta senyora era filla de Gombau de Rubinat i d'Elisenda, els quals van fer donació de 700 morabatins com a dot a la seva altra filla Ròmia de Rubinat quan es casà amb Bernat de Riner. Mitjançant un document signat el dia 16 de juliol de 1264 sabem que per a fer front al pagament d'aquella quantitat van hipotecar el castell del Talladell. Un document datat el dia 2 de juny de 1269 ens diu que la germana de Guillem, Ròmia de Fals, estava casada amb Ramon de Talamanca, senyor del castell de Santa Fe (terme de les Oluges, Segarra), castell que havia comprat al cavaller Galceran de Santa Fe. Aquest Galceran havia ordenat a Bernat de Pontils, el dia 5 de gener de 1263, que retés homenatge per dit castell a l'esmentat Ramon de Talamanca, que al seu temps el va vendre al seu sogre Bartomeu de Castellolí i al seu cunyat Guillem de Fals. Guillem i Ròmia de Fals tenien altres dues germanes, una casada amb un personatge cognominat Pujalt, el fill dels quals fou Guillem de Pujalt, i Blanca de Fals, que es casà amb Berenguer de Sant Guillem. Per cloure direm que Ròmia de Fals es casà en segones núpcies amb Guillem de Corbella, amb el que tingué els fills Guillem, Berenguer i Bernat de Corbella, i del qual era vídua a començaments d'octubre de 1306.

Guillem de Fals també era castlà del castell del Talladell (terme de Tàrrega, Urgell), de manera que el dia 20 d'octubre de 1292 va signar un document de confirmació de la venda d'un farraginal que Bernat Cabrera, de Tàrrega, va fer a Berenguer Verdú, del Talladell, el qual demanà al castlà Guillem de Fals i a la seva muller Sibil·la que li reconeguessin l'esmentada adquisició imposant-li el cens que creguessin oportú.

Notícies de començaments del segle XIV

El cavaller Guillem de Fals va fer testament, el dia 17 d'agost de 1300, nomenant marmessors Berenguer de Talladell, Berenguer de Castellolí, senyor de Rubió, Berenguer de Montbuí i Guillem de Montbuí, a qui demanà que s'encarreguessin de la distribució dels seus béns, juntament amb el guardià dels frares menors de Cervera, pels que tenia una evident predilecció. Deixà estipulat que el seu cos fos soterrat a Santa Maria de Montserrat en cas que morís trobant-se a Catalunya o a l'Aragó, però en cas de morir fora d'aquells territoris, volia que fos soterrat a la casa dels frares menors de la ciutat on morís o bé a la seva església parroquial. A més dels 200 sous que deixà a l'esmentada Santa Maria de Montserrat, va fer altres deixes a les esglésies de Sant Vicenç de Fals, de Santa Maria del Grau, de Sant Joan de Conomins, de Torreblanca, de Sant Martí de Maçana, al monestir de Pedralbes, a Santa Llúcia de Rajadell i a la capella del castell de Santa Fe. En aquell document Guillem de Fals reconegué que la seva muller Sibil·la de Rubinat li havia aportat en dot els feus del Talladell, de Rubinat i d'Òdena. Nomenà hereu el seu fill Bernat de Fals, a qui obligava a portar les armes de Fals. Si aquest moria sense fills, seria succeït per Mateu de Vilallonga, també dit de Balsareny, fill de la seva germana Falgueta de Fals, aleshores vídua de Ponç de Vilallonga, castlà de Calaf. Els successors en l'heretat serien els nebots del testador Guillemó de Pujalt, o sia a Guillem de Corbella, Berenguer de Corbella, Bernat de Corbella, Bartomeu de Sant Guillem i, finalment, l'herència passaria a mans del senyor de Castellolí. En aquest darrer cas aquest no estaria obligat a portar les armes de Fals sinó les de Castellolí. Això ho ratificà Bernat de Fals, l'hereu primer, que aleshores tenia 14 anys i que prometé complir les darreres voluntats del seu pare.

Ramon Folc, vescomte de Cardona, era el senyor eminent del castell i del terme de Fals i, en un document signat el dia 11 de febrer de 1303, reconegué que havia mantingut una discussió amb el castlà Guillem de Fals per la possessió de la casa anomenada la Torreblanca, de dit terme, de la que ambdós es deien feudataris. El cavaller Ponç d'Oluges i el jurisperit cerverí, Guillem de Manresa, anomenats àrbitres en l'esmentada qüestió, declararen que el domini perpetu de la casa de la Torreblanca era de Guillem de Fals, però que això no podia provocar cap mal, *non positis facere gerram de dicta domo*, al seu senyor superior, el vescomte de Cardona, que mantenia la senyoria sobre tot el terme de Fals. El vescomte Ramon Folc mogué un altre plet contra el castlà Guillem de Fals, fent costat a

Ròmia de Cervera, filla de Pere de Cervera, que tenia drets en una altra de les castlanies del castell de Fals, tal com declaraven els seus tutors Guillem de Claramunt, cavaller de l'orde de l'Hospital de Jerusalem, i Ermengol de Calders. La qüestió fou resolta pels mediadors abans esmentats, Ponç d'Oluges i Guillem de Manresa el dia 19 de maig de 1303. Sembla que els enfrontaments entre el vescomte de Cardona i el castlà de Fals havien acabat, ja que el dia 31 d'agost de 1303 el senyor de Cardona autoritzà a Guillem de Fals a disposar lliurement pel seu bestiar d'unes cases que pertanyien a Ròmia de Cervera, tal com veurem més endavant.

Sabem que Guillem de Fals signà un debitori de 886 sous i 6 diners, el 4 de novembre de 1303, a Guillem Jorba i a Bernat Bas, paraires de Tàrrega, per la compra que els havia fet de draps, *pannorum France et Narbone*, pel pagament del qual obligà els censos que rebia al Talladell. Tanmateix, la seva muller Sibil·la de Rubinat signà un document de donació de 1.000 sous, el dia 8 d'agost de 1304, a la seva filla Falgueta de Fals, aleshores vídua de Ponç de Vilallonga, castlà de Calaf, recordant que l'hereu era el seu germà Bernat de Fals. Aquest no va pagar-li els 1.000 sous esmentats de la deixa de la seva mare fins el dia 24 de maig de 1316. Encara vivia el seu pare quan Bernat de Fals obligà a fer una capbreuació o declaració dels seus béns als habitants de Fals, la qual començà el 18 de maig de 1303 amb la declaració de Guillem de Montconill.

Ròmia de Cervera, que era filla i hereva de Pere de Cervera, com ja hem dit abans, amb llicència del vescomte Ramon Folc, va fer donació a Guillem de Fals, el dia 26 de juliol de 1305, de tota la potestat que ella tenia en el castell de Fals i en el seu terme, i el dret de guardar el seu bestiar, *animalia grossa et minuta*, en les seves cases de baix de dit castell de Fals. Entre els testimonis d'aquella donació, signada per Pere de Bellsolà, notari de Manresa, podem esmentar Roig de Cirera, Bernat de Balsareny i Ponç de Montfalcó.

El dia 18 de novembre del mateix any 1305, el cavaller Guillem de Fals, com a castlà de Fals, reconegué haver rebut de Berenguer Lledó, de dit lloc, 150 sous barcelonesos de tern, per raó de la *exorquie* de la seva difunta neboda Benvenguda. Recordarem que l'eixorquia era un dels anomenats mals usos que s'aplicava quan els pagesos morien eixorcs, és a dir, sense haver tingut fills. Aleshores, quan el pagès moria el senyor obtenia un guany sobre els béns del pagès. L'acte fou escripturat per Bernat de Vilaporcs, rector i notari públic de Fals, i ratificat per Ramon Mercadal, batlle del vescomte de Cardona, i per Guillem Torrecabrera, batlle de Ròmia de Cervera al castell de Fals. Els testimonis van ser Ramon Morera i Ramon Coma, habitants a Fals, i Berenguer Vilaporcs, de Calaf, possiblement parent del rector.

Desconeixem la data de la mort del castlà Guillem, però sabem que era difunt el dia 6 de maig de 1307, quan el seu fill Bernat de Fals comprà per 150 sous a Guillem Olivella, d'Olèrdola, un esclau negre, sarraí i batejat, evidentment, anomenat *Barcha*. L'abans esmentada Ròmia de Cervera

s'havia casat amb Ramonet de Cardona, el qual, el 27 de setembre de 1307, com a reconeixença dels molts serveis que li havia fet Bernat de Fals, li reconegué el dret que el seu pare Guillem de Fals tenia, per donació de Pere de Cervera, sobre les possessions que Guillem Tiyes tenia al terme de Torà i de l'Aguda de Torà.

Bernat Ramaz i la seva muller Maria tenien uns horts situats a l'horta de dit lloc de Fals, al costat de la riera, que afrontava en els horts del seus veïns Berenguer Miralda i Ramon Olzina i en el que pertanyia a l'església de Sant Vicenç de Fals. Això ho sabem per un document signat el dia 18 d'octubre de 1308, on Ermengol de Calders, procurador de la senyora Neus de Cervera, hereva de Pere de Cervera, va fer-los reducció del cens que pagaven per dit hort, havent de pagar un parell de gallines per Nadal. Dos anys més tard al costat d'aquell hort es construiria un molí.

Bernat de Fals i Ramon de Cardona, castlans de Fals

El dia 6 de juny de 1309 el vescomte Ramon Folc concedí a Ramonet de Cardona i a Bernat de Fals, castlans del castell de Fals, els drets que li pertocaven en la casa que havia fet construir en dit lloc, malgrat que seguiria disposant-ne com a senyor major que era del terme. L'escrivent d'aquell document fou el rector Bernat *Villaporcorum*, i un dels testimonis va ser Berenguer Lledó, de Fals.

Bernat de Fals va tenir una controvèrsia amb Ponç Comelles, rector de l'església de Sant Vicenç de Calders (terme de Calders, Bages), per causa de la dècima anomenada de Castellolí, que el castlà de Fals cobrava d'alguns masos de Calders. El procurador de Bernat de Fals en aquell afer, segons el document redactat el dia 12 de desembre de 1309, va ser Ramon de Castellbell, aleshores habitant a Manresa, que era fill d'un dels castlans del castell de Castellbell.

El dia 20 de maig de 1310 Bernat de Fals es trobava al terme del Talladell, concretament a la casa de Berenguer Falcó, on va rebre l'homenatge del cavaller Guillem de Vallclara, castlà per dit Bernat de Fals del castell del Talladell i de la Corbella. El vescomte Ramon Folc va autoritzar el castlà Bernat de Fals, el dia 28 d'octubre de 1310, per a que fes construir un molí i el seu casal al costat de l'hort que Bernat Ramàs tenia a la vora de la riera, autoritzant-li a prendre la pedra i tot el que necessités per a la seva construcció, així com per a fer la resclosa, *cum aquis et lapidibus magnis et macximis et cum glebis et buiguis et generaler cum omnibus aliis que ad dictum molendinum necessaria et utilia fuerunt valentes que valeatis recipere resclosam sive resclosas vel atque matrem dicti molendini ne cumque vobis magis platuerit in dicta riparia*.

Bernat de Fals era el tutor del seu nebot Mateu de Vilallonga i Fals, menor d'edat, fill de la seva germana Falgueta de Fals, vídua, si més no des de l'any 1300, de Ponç de Vilallonga que, com hem dit abans, era castlà de Calaf. El dia 29 d'octubre de 1311 aquell tutor va nomenar procuradors al seu escuder Pere Monet i a Berenguer Era,

jurisperit de Manresa, per a defensar els interessos de l'esmentat Mateu, que en aquest document l'anomenen Mateu de Balsareny, i al seu pare Ponç de Balsareny, pel fet d'ostentar la castlania d'aquell castell de la comarca del Bages. Aquells interessos feien especial referència a la potestat que tenia sobre la ciutat de Manresa, *recipiendum potestatem de castro civitatis Manrese et de ipsa civitate et de curia eiusdem civitatis*.

Falgueta de Fals, germana del castlà de Fals, i el seu fill Mateu de Vilallonga, van reconèixer tenir un deute de 200 sous, el dia 13 de desembre de 1312, amb Bord de Cirera, fill de Roig de Cirera, que era el preu d'un rossí, *roncini pili bag escur*, que li havien comprat. El fiador d'aquell deute va ser el senyor Pere Riera, habitant de Calaf.

El dia 26 de febrer de 1313 el cavaller Bernat de Fals es trobava, *circa horam nonam*, a l'església de Fals, amb Joan Acide, prevere lloctinent del rector Bernat Vilaporcs, quan es presentà davant seu Guerau Olzina, batlle de Ramonet de Cardona en el castell de Fals, el qual li demanà que signés un document confeccionat per tal d'evitar conflictes entre ells. Signaren com a testimonis Francesc Vilalta, batlle del vescomte Ramon Folc, Berenguer Lledó, Pere Oliveres, Pere Grau i Bernat Querol, habitants de Fals. Bernat de Fals es presentà a Calaf, a la casa que habitava Ramon Sabater, el dia 4 de març de 1313, on hi havia Pere de Rubinat, procurador de Ramon Folc, vescomte de Cardona, que protestava del fet que Francesc Vilalta, batlle de Fals, havia detingut un esclau sarraí anomenat Nicolau, que era del castlà Bernat de Fals, en contra del que s'havia pactat amb Guerau Olzina, batlle del noble Ramon de Cardona, senyor de Torà en el castell de Fals.

Uns mesos més tard Bernat de Fals es va queixar al vescomte de com aquest havia establert a Fals la seva tafureria o casa de jocs, de manera que Ramon Folc demanà consell a Pere de Grevalosa, jurisperit de Manresa, tal com veiem en un escrit redactat a Solsona el dia 23 de juliol de 1313: «*Al molt amat e amic saví e discret en Pere de Grevalosa de nos en Ramon Folch per la gracia de deu vescomte de Cardona saluts e amors, fem vos saber que contrast es entre nos duna part per rao de la tafureria la qual nos avem establida al loch de Falchs e en Bernat de Falchs de la altra qui aferme que prius tort en aquela segons la convinença que es entre nos e el, e con nos vuilam que vos conegats en aquel feyt si nos la dita tafureria avem poguda establir o no, pregam vos que oïdes les raons de cascuna part e apelats lo nostre batle de Falchs e aquels que apelados hi seran del dit feyt congregats e aquel pro fiu deguda determenets breument e de pla pro cum con nos en lo dit feyt comanam a vos nostre loch e nostres veus. Datum a Solsona diluns XXIII dies de juliol anno domini M CCC XIII*»

Ramon Folc, vescomte de Cardona i senyor eminent de Fals, va donar autorització a Bernat de Fals per a utilitzar i transformar com volgués la casa de Torreblanca, situada en el terme de Fals, en un acte signat el dia 25 de gener de 1314, en presència dels cavallers Berenguer de Castellolí,

Jaume de Cirera i Ramon de Cirera, per Berenguer Planes, clergue regent l'església de Fals, que ho feia en nom del rector Vilaporcs.

Malgrat tot, el vescomte de Cardona i el castlà de Fals, sempre tenien picabaralles per raó de la jurisdicció de dit lloc. El dia 29 de gener de 1313 Bernat de Fals demanà al prevere Berenguer Planes que procedís a donar lectura pública d'un document redactat tres dies abans per Ramon Folc, vescomte de Cardona, quan es trobava a Santpedor. Deia així aquell document: «De nos en Ramon Folch per la gràcia de deu vescomte de Cardona al fel nostre en Ramon de Brenets batle de Falchs e de Castelltaylat saluts et gratia, deim vos e us manam que dell feyt de les fembres que forçaren que vos quen liurets sa part an Bernat de Falchs per ço com nos es cert que ell ne deu haver sa part, mas quant del feyt del hom que trenca la carta del juheu non lexeu pendre res an Bernat de Falchs car a nos es cert que non deu haver res. Datum a Sen Pere dor XX et VI dies passats de gíner»

Bernat de Fals i la seva muller Sibil·la van fer donació el dia 27 de maig de 1314 de la legítima a la seva filla Agnès de Fals, que aleshores es casava amb Bertran de Canyelles. Prometeren pagar-li els 1.000 sous que li havia deixat Arbert de Vernet en el seu testament, 12.000 sous del seu pare Bernat de Fals i altres 2.000 sous de Sibil·la, la seva mare. El cavaller Bertran de Canyelles, amb permís del seu fill Bertran, el marit d'Agnès, reconegué rebre 7.500 sous, dels 15.000 sous promesos, el dia 27 de maig de 1316. Bertran de Canyelles cobrà altres 300 sous de mans del seu sogre Bernat de Fals el 23 de febrer de 1322.

Vista de l'interior de la Torre Nova

El furt dels pals d'oliveres

Pere Muga era el batlle del terme i del castell de Fals pel castlà Bernat de Fals i va absoldre, el dia 23 de maig de 1315, a Ramon Alzina, de dit lloc, de l'acusació que pesava sobre d'ell d'haver furat uns pals d'oliveres a les terres de Bernat Nulla i de Bernat Font, del mateix terme. El batlle obligà a dit Ramon a pagar 20 sous en aquell acte que signà Pere Vilaporcs, prevere regent de l'església de Fals i notari públic de dit lloc pel rector Bernat Vilaporcs.

El dia 24 de setembre de 1315 Bernat Font, prevere de l'església de Fals, amb permís del rector Bernat Vilaporcs, va fer la transcripció d'una escriptura feta redactar a Cardona en llengua catalana, el *digous* dia 21 d'agost anterior, pel vescomte Ramon Folc, en la qual es demanava la mediació dels juristes Ponç d'Oluges i Guillem de Manresa per resoldre les qüestions que sobre el mixt imperi de Fals mantenia amb el castlà Bernat de Fals. El mixt imperi era l'anomenada jurisdicció baixa, que donava facultat per imposar multes i empresonar en cas d'incompliment, però no per castigar corporalment, ni mutilar, ni dictar sentències de mort, que entraven en les prerrogatives del mer imperi, és a dir la jurisdicció alta, que era exclusiva del rei.

Pere Salelles i la seva muller Sibil·la van fer l'establiment, el dia 7 de desembre de 1315, a Guillem Merlès i a la seva esposa Elisenda, d'un tros de terra de la seva heretat, situat al lloc anomenat Serral, que afrontava en les terres de Guillem Franques, en les de Guillem Solà i en les de Guillem Montconill, així com en la riera de Fals, *in aqua que discurrit per riarium de Falchs*, i en les restants terres dels amos. Els imposaren un cens de tres gallines i un pollastre pagadors anualment el dia de Nadal i, en cas de que volguessin fer-hi un hort, els autoritzaven a prendre l'aigua necessària per a regar. Els testimonis d'aquell l'acte d'establiment van ser Andreu Prat i Guillem Franques. També fou signat pels tres batlles de Fals, és a dir, en primer lloc per Berenguer Sala, batlle en dit castell pel venerable Bernat de Fals, cavaller i castlà de Fals, que confessà rebre de Guillem Merlès cinc sous pel dret de fadiga; en segon lloc signà Ramon Breners, batlle en dit castell pel noble Ramon de Cardona que, recordem-ho, era el marit de Ròmia de Cervera, i, finalment va estampar la seva signatura Francesc Vilalta, batlle en dit castell del noble senyor Ramon Folc, vescomte de Cardona. El dia 16 de maig de 1320 els mateixos Pere Salelles i Sibil·la establiren de nou aquell tros de terra a Guillem Merlès, fill dels anteriors, amb les mateixes condicions exposades anteriorment. Aleshores el batlle Berenguer Sala va cobrar-li cinc sous pel terç i altres cinc sous per la fadiga que corresponien al castlà de Fals. El batlle de Ramon de Cardona, senyor de Torà, era Pere Torra, i el senyor Ferrer Vilalta era el batlle nomenat pel vescomte Ramon Folc pels llocs de Fals i Castellcir (comarca del Vallès Oriental).

El dia 15 de gener de 1316 el vescomte Ramon Folc de Cardona concedí al castlà Bernat de Fals i als seus successors tota la potestat que li competia sobre les moltures del molí de Fals, que dit castlà tenia al costat de la riera. Ramon de Cardona, senyor del castell de Torà, aprovà el dia 29 de novembre de 1318 aquella concessió feta pel vescomte de Cardona a Bernat de Fals. Berenguer Alzina, fill de Ramon, del terme de Fals, fou absolt, el dia 28 de gener de 1316, d'una demanda que li havien posat per haver tallat uns arbres a l'heretat *za Querela*, de Bernat Prats, del mateix terme. El castlà Bernat de Fals va imposar-li una multa de dos sous. Els testimonis d'aquell acte van ser el cavaller Mateu de Vilallonga, nebot del castlà, i Ramon Brenes, batlle de Fals pel vescomte.

Abans hem esmentat el senyor Berenguer Sala com a batlle del castell de Fals i ara, el dia 29 de novembre de 1316, el trobem escripturant un acte en nom del seu parent Arnau Sala, batlle de dit lloc pel castlà Bernat de Fals, on demana a Bernat de Riusec, sotsveguer de Manresa i del Bages, que no interfereixi en la decisió presa pel batlle de fer venda del mas del Prat, els propietaris del qual Bernat i Pere Prat tenien alguns deutes contrets amb altres propietaris del terme de Fals com Bernat Lledó. El castlà Bernat de Fals va absoldre a Pascasi Vila, el dia 27 de juny de 1318, de qualsevol demanda interposada contra ell per causa del martell que robà de la fàbrica de Fals, el qual martell era de Ramon Serra, i l'obligà a pagar-li una multa de cinquanta sous. Actuen com a testimonis Guillem Vila i Ramon Perera, ambdós de Fals, així com Pere Correger, de Manresa.

Vista del conjunt monumental de les Torres de Fals, amb la torre nova a l'esquerra i l'antic castell i l'església a la dreta i en primer terme

Ramon Alzina, la seva esposa Guillema, el seu fill Berenguer Alzina i la seva muller Maria, habitants al terme del castell de Fals, van vendre al cavaller Bernat de Fals, el dia 11 de setembre de 1319, un hort situat al costat del molí de dit castlà, el qual afrontava en primer lloc en l'espai que hi havia davant la porta de dit molí i en darrer lloc en la bassa, *de prima partem cum illo spacio quod est coram janua dicti molendini et de secunda parte in riparia de Falchs et de tertia parte in illo orto Sancti Vincencii de Falchs et de quarta parte in bassa iam dicti molendini*. El preu de la venda d'aquell hort, amb el que anava inclòs un colomer, va ser de 300 sous, i els compradors es veuriu obligats a abonar anualment un parell de gallines de cens a Berenguer Ramaz.

El dia 18 de desembre de 1324 Pere Sala i Margarida, la seva muller, van vendre una peça de terra a un tal Bernat, el cognom del qual desconeixem per trobar-se molt deteriorat el document que consultem, que estava situat a la vall del castell de Fals, a sota les roques del cingle de baix, *iuxta vallum dicti castris et est subtus rupes cinguli inferiori*. El preu de la venda era de quinze sous i fou escripturada per Berenguer Sabater, vicari de l'església de Fals nomenat pel seu rector Berenguer Guinard. Aquella propietat era un alou del monestir de Sant Pere de Casserres, el batlle del qual era Romeu Palou, que signà dit acte el dia 23 de juny de 1325.

El pla de Sant Miquel i el molí de Fals

El castlà Bernat de Fals va fer el dia 30 d'agost de 1325 una permuta de terres amb Ramon Alzina i el seu fill Berenguer. Bernat de Fals donava una peça de terra anomenada el Mallol, situada al pla de Sant Miquel, que es tenia en alou del monestir osonenc de Sant Pere de Casserres, mentre els Alzina donaven a canvi la feixa que tenien al costat de la bassa del molí.

Bernat de Fals, que tenia interessos al castell de Santa Fe, d'on s'anomenava senyor, i, entre altres llocs, al Talladell, d'on era castlà, es trobava el dia 27 de setembre de 1328 a la casa del rector de Fals, *in ospitio rectoris de Falchs*, on va fer llegir a Berenguer Sabater, prevere que regia l'església i l'escripció de Fals en nom del rector Berenguer Guinard, una lletra del vescomte de Cardona, on s'esmenten els drets que el castlà tenia sobre els masos de Sant Andreu, Comallonga i Bastardes, del terme de Fals: «De nos en Ramon Folch per la gràcia de deu vescompte de Cardona. Al fel e amat en Berenguer çà Font sayg de Falchs e de Casteltalat o a aquel qui percepes hi sera, saluts e gràcia, entes avem per lo honrat en Bernat de Falchs que el ha els masos de Sent Andreu e de Comalonga e de Bastardes als cuns drets axí contasques e altres coses e que a levat aquels duptats per tal con tenits offici nostre per que som stats pregats per lo dit en Bernat de Falchs que nos vos degam donar licenciam que aquels drets levets per el per que a prechs del dit en Bernat ab aquesta present letra a vos en Berenguer çà Font o aquel qui per tems sera sayg en lo dit castel donam poder e licència que de les dites coses pugets fer o fere fer non contrastant nul altre ordonament que feyt ne fos stat que fer no u degesets ne pogessets, empero tota vegada el satisfeu a vos de vostres maltrets o trebals. Data a Calaf divendres XX et III dies anats de setembre».

El dia 26 d'agost de 1329 es redactà una carta en la qual es demostrava que Bernat de Fals podia condemnar certs crims comesos pels verals de dit castell i terme de Fals. En aquella ocasió s'esmenta que Berenguer Miralda, el seu fill Berengueró, Bernat Sala, Pericó Prats i Berenguer Prat, de dit lloc de Fals, tractaren amb Arnau de Copons, batlle en dit castell pel vescomte de Cardona, sobre l'alliberament de Pericó, fill de dit Berenguer Miralda, al qual tenia pres dins la fortalesa de Fals, inculpat d'haver agredit a Pericó Vila, fill del difunt Bernat.

El cavaller Bernat de Fals, que veuria ratificada, el dia 29 d'agost de 1332, la possessió de la castllania de Fals per Hug, nou vescomte de Cardona, trobant-se dins l'església de Sant Salvador de Guardiola, nomenà procuradors seus, el dia 30 de desembre de 1334, a Guerau de Montpaó, donzell, Pere Claveles, escuder de dit Guerau, i a Ramon Abellar, batlle seu al terme del castell de Fals, per a tractar amb Ramon de Cardona, senyor de Torà, sobre la potestat que dit Bernat de Fals tenia sobre el seu feu del castell de Fals, del qual era senyor major Hug, vescomte de Cardona. És del dia següent una escriptura on es ratifica que Bernat de Fals tenia la possessió del castell de Fals en nom de Ròmia

de Cervera, ara del seu marit Ramon de Cardona, a qui havia donat la jurisdicció el vescomte de Cardona. Per Bernat de Fals actuava en dit castell el seu batlle Ramon Abellar, que estava en desacord amb el lloctinent del batlle Berenguer Vila, que en nom del vescomte no permetia que el castlà tragués blat de la seva demarcació sense el permís corresponent del vescomte.

Ramonet de Pinell, trobant-se en el portal del seu castell de Pinell el dia 11 de setembre de 1339, i en presència de quinze habitants del seu terme, digué que a començaments de l'any 1337 havia contractat matrimoni amb Esclarmonda, filla de Bernat de Fals, senyor del castell de Santa Fe, i de Sibil·la, la seva muller, i que dit Ramonet havia rebut de mans del seu sogre 28.000 sous, donant ell com a augment o esponsalici altres 4.000 sous, obligant el castell de Pinell i el lloc de Valls. Guerau de Torre, senyor del castell de Fonolles, actuà com a procurador de dita Esclarmonda i del seu pare Bernat de Fals.

El dia 23 de novembre de 1339 dictà el seu testament la senyora Sibil·la, esposa del cavaller Bernat de Fals, nomenant marmessors al seu marit, a Galceran de Torre i a Guillem de Pinós, fill del cavaller Ramon de Pinós. Demanà que el seu cos fos soterrat a la capella de sant Joan Evangelista, que el seu marit Bernat de Fals havia fet construir a l'església de Sant Vicenç del castell de Fals. Va fer diverses deixes monetàries a una gran quantitat d'esglésies de la rodalia, al seu marit Bernat, a qui encomanà que financés pregàries per les ànimes del seu oncle Arbert de Vernet i de la seva muller Blanca, i als seus fills i filles, que eren Bernadó, Sibil·la, monja de Sant Pere de les Puelles, Blanca, monja de Santa Maria de Pedregal, Agnès, muller de Bertran de Canyelles, Esclarmonda, muller de Ramon de Pinell i a Bartomeu de Fals, el seu fill hereu.

Bernat de Fals, senyor de Santa Fe, escrigué una lletra el *dimecres vespre de sant Lorenç de Ian que corre mil y CCC XL*, que li fou llegida el dia 9 d'agost de dit any 1340 a Berenguer de Pontils, *castlà de dit castell, en la que li ordenava que us apareylets ab caval e ab armes e ab altres apareylaments vostros* i que en el termini de vuit dies comparegués armat i preparat per ajudar a Bartomeu de Fals, fill de dit Bernat, que es trobaria a Tremp convocat amb la host del rei.

Bartomeu de Fals, fill emancipat i hereu del castlà Bernat de Fals, es casà el dia 27 de juny de 1342 amb Saura de Copons, filla del cavaller Ramon de Copons i de Gueraula. Aquests van dotar-la amb 28.000 sous, i dit Bartomeu li feu augment de 14.000 sous, empenyorant el castell de Santa

Fe. El dia 19 de febrer de 1344 Bartomeu de Fals ratificà a Saura aquella donació, dient-li que si ell moria volia que fos per ella la castlania el Talladell i els censos que cobrava dels llocs de Corbella i de *Lengua exuta*, els quals tenia per donació del seu pare Bernat de Fals. Els testimonis d'aquell acte van ser Arbert o Asbert de Fals, germà de Bartomeu, Bertran de Canyelles, senyor de Puigrubí, Ramon de Calders, senyor del castell de la Tallada, el seu germà Ponç de Calders i Arnau Pujol, de la vila de Prats.

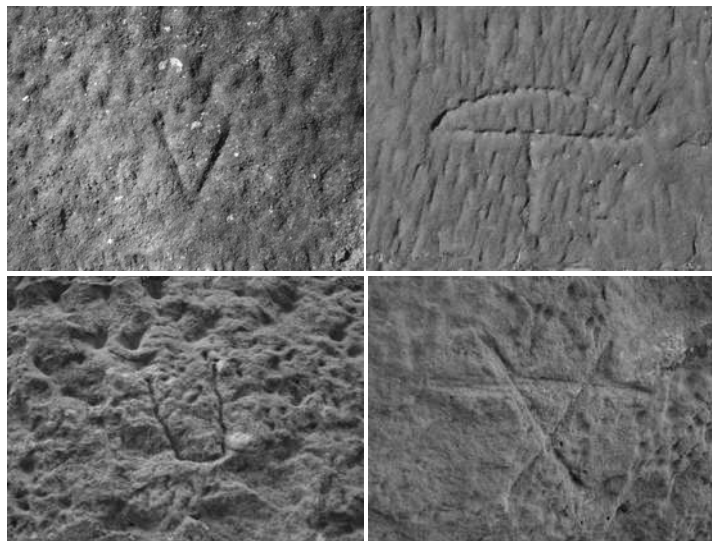
El dia 6 de maig de 1346 Ramon Mas, el seu fill Ramonet i Ròmia, la seva muller, tots de la vila de Santpedor, reconegueren cobrar 440 sous de mans d'Arnau Plana, batlle del castell de Fals, que els hi pagava en nom del castlà Bernat de Fals.

El testament de Bernat de Fals

El cavaller Bernat de Fals va fer testament el dia 1 d'agost de 1348 davant Berenguer Avella, prevere de Santa Fe. Nomenà marmessors a Guillem de Corbella, a Berenguer de Claret, al seu fill Bartomeu de Fals, a Pere Dianta, a l'esmentat prevere Berenguer Avella i a fra Ramon Ferrer, de l'orde del Carmel, als quals encomanà la distribució dels seus béns i el pagament dels seus deutes, així com els del seu pare Guillem de Fals, els de la seva mare Sibil·la de Rubinat, els dels seus avis paternals Bartomeu de Castellolí i Ramona i els de Gombau de Rubinat i de la seva muller Elisenda, avis materns seus.

Bernat de Fals ordenà que el seu cos fos soterrat a l'església de Sant Vicenç de Fals, al rector de la qual llegà 50 sous. Deixà 200 sous per l'obra de l'església de Santa Maria de Montserrat. Altres 50 sous a Santa Maria del Carmel de Manresa. A l'església dels frares predicadors de la mateixa ciutat altres 20 sous. A l'església de Sant Pere de Torreblanca, que està al terme de Fals, 20 sous. A l'altar de santa Maria construït a Sant Vicenç de Fals, 20 sous per comprar ornaments. A l'altar de Sant Vicenç de Fals 100 sous, que després de la seva mort seran per

comprar una casulla *sive capa presbiteri* per a fer les misses. Als altars de sant Nicolau i sant Joan Evangelista de l'església de Sant Vicenç de Fals, 20 sous. A l'altar de santa Maria, sant Pere i sant Fidel construïts a l'església parroquial del castell de Santa Fe, 20 sous. A l'altar de sant Pere de Talladell i al de santa Maria de l'església de Talladell, 20 sous. El testador feia una deixa de deu sous a les monges del monestir de Sant Blai, de l'orde de Santa Clara, de la ciutat de Manresa. Donava, tanmateix, altres dos-cents sous al seu

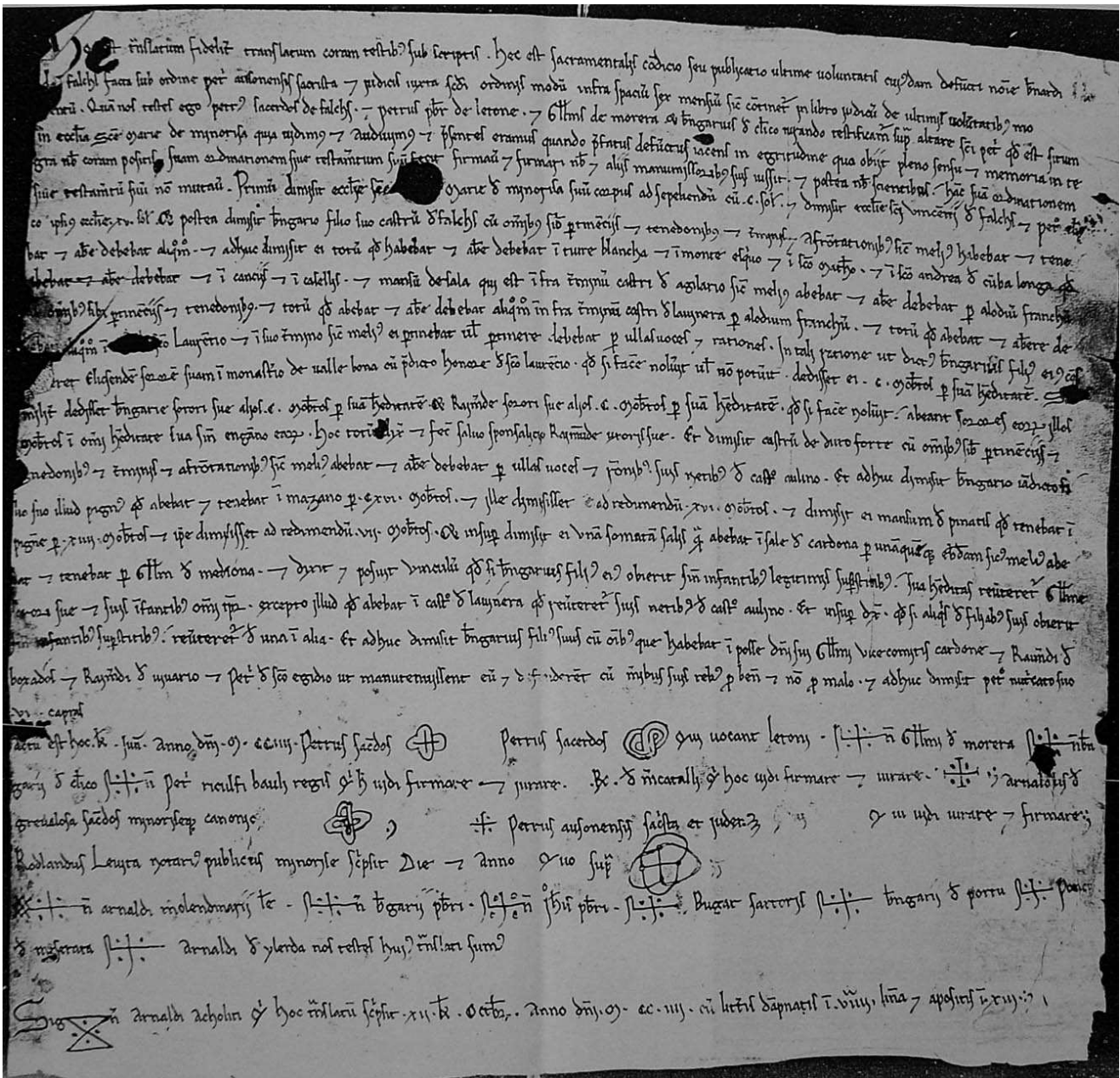
Marques de picapedrers escolpides als carreus de la Torre Nova

Falchs

confessor i marmessor Ramon Ferrer, i destinava la quantitat de 3.000 sous per a la seva sepultura, obligant especialment *totum arnesium corporis mei et omnia etiam arma mea tam equos mulos et roncinos videlicet quem alia et etiam omnia arma mea et vasia argentea et omnia alia bona mea*, assignant tres-cents sous censals pel prevere de la capella de sant Joan Evangelista, per ell construïda a l'església de Sant Vicenç de Fals, amb els censos que ell rebia a la ciutat de Manresa, a la vila de Santpedor i al lloc de Fals.

Bernat de Fals i Rubinat deixà a la seva filla Agnès 100 sous, a més del dot que li va prometre quan va casar-se amb Bertran de Canyelles. Al seu fill Bernat li deixà 1.000 sous. Donà altres 50 sous a la seva néta Sança, filla de Ramon de Pinell. Al seu fill hereu Bartomeu de Fals va fer-li donació del castell de Santa Fe, que tenia en franc alou, amb tots els seus drets. També va donar-li la castlania del

castell de Talladell i el feu del lloc de la Corbella, amb les dècimes, els censos i els molins de dits llocs. La castlania i feu del Talladell els tenia per la milícia de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. També deixà a dit Bartomeu els censos que rebia en el terme del castell de *Lengua exuta* i de Montroig, així com la casa que tenia en el terme del castell de Torà. Una altra de les deixes que va fer a l'hereu va ser la dècima i el feu que tenia dins del terme del castell de Calders, la dècima i el feu que tenia dins els termes del castell d'Òdena, i tot el que li pertocava en el castell de Guardiola de Berguedà, *Guardioles prope Baganum*, que era un feu que per ell tenia Arnau d'Aguilar, de Berga, el qual li prestava homenatge i li pagava dues lliures de cera censals. Evidentment, va deixar-li a Bartomeu la castlania i el feu del castell de Fals, els quals tenia, com ja sabem, pels hereus i successors de la difunta Ròmia de Cervera, muller de Ramon de Cardona, senyor de Torà. Tanmateix, va fer-li

Testament sagramental de Bernat de Fals (1.6.1204)

llegat de la casa i dels masos de Torreblanca, que ell tenia en lliure i franc alou en el terme del castell de Fals, així com tots els altres béns que tenia en dit terme de Fals i en la vall de Torreblanca.

Bartomeu de Fals, senyor de Santa Fe i castlà de Fals

Joan Berenguer de Rajadell reconegué, el dia 27 de setembre de 1351, a Bartomeu de Fals que actuava com a hereu del seu difunt germà Asbert de Fals, que li pagava 200 lliures que li corresponien del dot de la seva germana Elionor de Rajadell, muller de dit Asbert, la qual havia mort sense fills.

Bartomeu de Fals, fill i hereu del difunt Bernat de Fals, es presentà al castell de Cardona, el dia 6 de desembre de 1355, davant Hug, vescomte de Cardona, a qui va fer demanda de la investidura del feu del castell d'Òdena, que el seu pare Bernat tenia per donació que li havia fet el vescomte, senyor major de dit castell. Acceptada l'esmentada sol·licitud Bartomeu li va fer homenatge de vassallatge. El dia 19 de juny de 1365 Bartomeu de Fals nomenà procurador Bernat Valta, habitant a Cervera, per a tractar sobre un censal amb Ramon de Timor, senyor del castell de Savallà, i sobre un altre censal que feien diversos habitants de Montblanc, que el tenien per cessió de Pere Ramon de Copons, castlà de Copons, sogre de dit Bartomeu. Un testimoni d'aquell acte fou Pere Torà, escuder del referit Bartomeu. Per la seva banda, Saura de Copons, muller de Bartomeu de Fals, nomenà procurador el seu germà Jaume de Copons, jurista de Manresa, el dia 24 de març de 1368.

L'abans anomenat Jaume de Copons, jurisperit de Manresa, cunyat de Bartomeu de Fals, va fer testament el dia 9 de juny de 1375, nomenant marmessors i tutors dels seus fills a l'esmentat Bartomeu i a Guillem de Cirera, senyor de Sant Guim prop del Llor. El dia 20 de juliol, Bartomeu i Guillem van nomenar procuradors seus, per a tractar sobre els afers del difunt relacionats amb la ciutat de Manresa, a l'escuder Pere Torà i a Pere d'Olius, del terme de Rubió. Bartomeu de Fals, senyor del castell de Santa Fe, estava enfrontat judicialment amb Bernat Vila, habitant al terme de Fals, sobre la possessió del molí, *ratione unius molendini dicti Bartholomei seu reffectoris basse illius molendini situati in dicto termino de Falchs*, segons un document datat el dia 29 d'agost de 1388. El dia 11 de febrer de 1390 va fer testament Bartomeu de Fals, castlà de Fals i senyor del lloc i del castell de Santa Fe. Nomenà marmessors la seva esposa Saura de Copons, el seu nebot Galceran de Canyelles, a Pere de Bosc, degà de Tàrrrega, a Berenguer de Montpaó, castlà de Sant Antolí, i a Bernat Ramon, de la casa de l'esmentat Galceran de Canyelles. Després de recordar-nos la seva possessió dels feus i les castlanies de Fals, del Talladell, d'Òdena i de Calders, demanà que fossin perdonades totes les injúries que podien haver produït ell mateix, el seu germà Asbert de Fals o el seu pare Bernat. El testador ordenà als seus marmessors que paguessin 4.700

sous per eixugar un antic deute amb el rector de Santa Fe, «...per raho com Bartholomeu de Castellaulí e en Guillem de Falchs e jo matex havem cessat de molt temps aquell delme, lo qual fem e som tenguts de fer al rector del loch de Santa Fe, ço es dels domenges nostres del dit loch de Santa Fe, ho de la major partida de aquells...» El conflicte, que s'arrossegava des del temps del seu besavi Bartomeu de Castellolí, tenia un motiu molt concret, i en aquest document recorda «...la raho per que lo dit delme se cessa de donar, es com lo rector que ladonchs era de la sglesia, no volia dar una alberga an Barthomeu de Castellaulí, la qual alberga tots temps se era acostumada de donar, e per aquesta raho lo dit Barthomeu de Castellaulí cessa de dar lo dit delme, el senyor en Guillem de Falchs i jo semblantment...» Aleshores, en el moment de fer testament, Bartomeu es deixà convèncer fàcilment, ja que «...com jo trop ab mon confessor que la dita alberga no fos de raho, ne justament no la poguessen haver, em per amor daço man esser feyta la damunt dita satisfacció ço es quatre milia setcents sous...» a la rectoria de dit lloc de Santa Fe.

Els altres deutes que calia liquidar eren els 10.000 sous que devia als habitants del lloc de Santa Fe, altres 150 sous que calia pagar a Ramon Olzina, de Fals, per un hort que era de l'heretat del molí de dit lloc, i els 50 sous que volia que es paguessin a Ferrer Abella o als seus hereus, «...per raho d'una vinya que li feu talar de nit, per tal com erem en guerra, mas es ver que ell se ere desexit de mí a gran tort e sobrerament e jo fermat dret apres quel fou desexit de mí en poder del veguer...» Entre les seves serventes, a les que feia diverses deixes monetàries, s'esmenten Elisenda i Anna Maria de Vergós.

La seva actitud en temps de guerra, quan el vescomte de Cardona estava amb la seva host al vescomtat de Rocabertí, propicià que s'originés un greuge amb els habitants del lloc d'Agullà: «...es cert quel senyor en Ramon Folch ere ab hosts el vezcomtat de Rochabertí e volie sen venir e per consell e per enach meu aturas, e per raho de la aturada donaren de dampnatge al loc d'Aguyano en quantitat de dos mil sous, jatsia que jo no tractas ni fes tractar lo dampnatge del dit loch, mas en tant com jo doní per consell quel dit senyor saturas síe demanat sí la guerra era justa o no, ne sí per los marmessors del dit senyor seria stat satisfeyt sí nou ere vuyll que síe restituyt dels meus bens...» Demanà, evidentment, als seus marmessors que saldessin aquell deute.

Bartomeu de Fals reconegué el dot de la seva muller Saura, el dret que aquesta tenia sobre les seves joies i li atorgà 4.000 sous, deixant-la usufructuària dels seus béns. Tanmateix, nomenà hereva universal la seva filla Sibila de Fals, muller de Lluís de Rajadell. Aquest testament fou escripturat al castell de Santa Fe el dia 11 de febrer de 1390. Un cop mort Bartomeu de Fals, constava com a senyor de Santa Fe el seu gendre Lluís de Rajadell, el qual, el dia 20 de març de 1391, va pagar els 300 sous llegats pel difunt en el seu testament a Jaume de Fornells, rector de Santa

Fe. Aquest capellà reconegué aquell mateix dia que cobrava del *venerabili Luys de Rayadell sexsaginta et quinque solidos prefate monete quos me debebatis ratione treytures sepultura et dret de mises per novena quos michi pertinebant per corpus et animam dicti venerabilis Bartholomei de Falchs*. El mateix dia, Ramon de Fornells, fill de Jaume de Fornells, que també constava com a habitant de Santa Fe, reconegué rebre 45 sous de mans de Lluís de Rajadell, que eren de la soldada que li devia el difunt Bartomeu de Fals.

La filla de Bartomeu, Sibil·la de Fals i Copons, muller de Lluís de Rajadell, va dictar el seu testament el dia 7 de desembre de 1392. Nomenà marmessors el seu marit, el seu cosí Galceran de Canyelles i Guillem de Cirera, senyor de Sant Guim de la Plana. Va fer deixes monetàries al seu marit i a les seves filles Agnès i Elionor, la qual estava casada amb Gabriel Desfar, senyor de Castellbell. La seva filla gran era Elisabet, a la qual nomenà hereva de tots els seus béns. Els testimonis que van signar aquell testament van ser Ponç de Vilallonga, senyor d'Estaràs, Ramon Coll, físic de la vila d'Igualada, un altre físic anomenat Vicenç Amorós, Joan Corts, de Cervera, Arnau Terrassola, rector de Rajadell, Antoni Porta, del lloc de Boixadors, i Francesc Castellar, de Granyena.

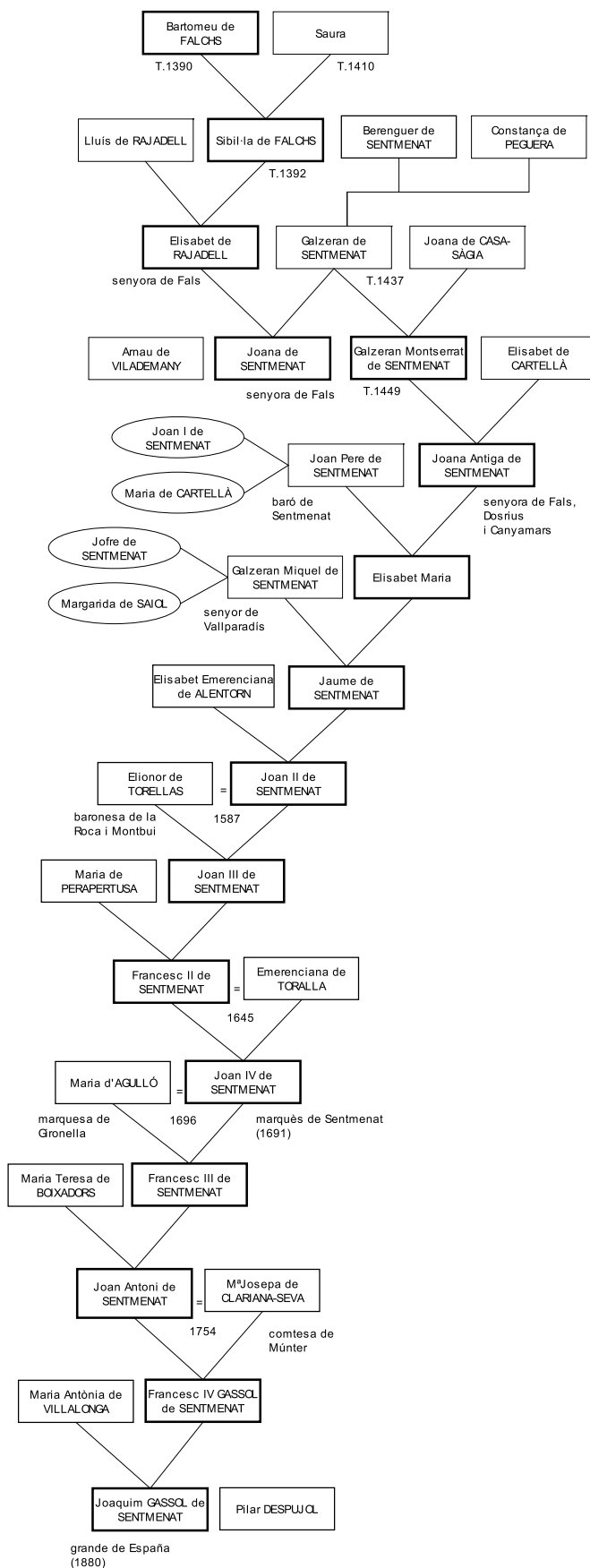
La seva filla hereva, Elisabet de Rajadell i Fals, s'havia casat amb Galceran de Sentmenat. Aleshores, el seu sogre Lluís de Rajadell s'havia compromès a donar-li 50.000 sous, per la qual quantitat es va encomanar un censal mort, a raó de catorze sous per mil, segons un acte que fou redactat els dies 20, 21, 27 i 28 de juliol de 1397. Més endavant, concretament el dia 21 de juny de 1399, van reunir-se Berenguer, abat del monestir de Sant Cugat del Vallès, i el cavaller Manuel de Rajadell, com a procuradors de dit Lluís de Rajadell, per a tractar sobre aquells diners amb Ramon de Sentmenat, senyor de la casa d'Antiga, situada a la vegueria de Barcelona, que era el procurador del seu germà Galceran.

Trobat-se a la ciutat de Catània, el cavaller Lluís de Rajadell, vidu de Sibil·la de Fals, que era conseller i camarlenc del rei de Sicília si més no des del mes de novembre de 1398, quan fou enviat pel rei català a aquella illa, reconegué al seu gendre Galceran de Sentmenat, que exercia els mateixos càrrecs, és a dir era conseller i camarlenc del rei Martí, que li pagà, el dia 8 d'abril de 1404, els 11.074 sous que restaven per pagar-li dels 50.000 sous que li pertocaven per l'herència del castell de Santa Fe.

* L'autor d'aquest article dedicat a la història medieval del terme, història que va íntimament lligada a la nissaga dels castlans, és Joan Valls i Pueyo, un historiador que s'ha dedicat sobretot a la recerca històrica de Castellbell i el Vilar, el seu poble, i a qui volem agrair de tot cor la seva col·laboració a la revista FALCHS.

Si no s'esmenta el contrari, tots els documents d'aquest treball pertanyen al fons documental de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Diversos, Sentmenat, lligalls E i Es).

Els Marquesos de Sentmenat

Castlans de Fals:

En aquesta publicació s'ha afirmat en moltes ocasions que els senyors del terme de Fals eren els Ducs de Cardona, però en realitat això no era exactament així, sinó que la senyoria de Fals era compartida entre dues famílies de nobles; els Cardona i els Sentmenat. Aquest doble domini té un origen molt remot. Ve del moment en què el vescomte de Cardona, un gran senyor feudal, va nomenar a un noble del seu entorn perquè s'encarregués de l'administració del seu feu de Fals. Aquest càrrec tenia caràcter hereditari i la família que l'ostentava va adoptar el cognom Falchs. Els Falchs tenien el títol de castlà, perquè residien al castell, i com a representants del Senyor, administraven justícia i recaptaven els impostos dels seus vassalls. Les rendes que generava el terme se les partien entre el senyor i el seu delegat. Sovint el vescomte de Cardona es veia abocat a demanar ajuda i favors al seus nobles, normalment en forma de diners per tal de sufragar les campanyes militars. Recordem que els Cardona van cavalcar al costat dels comtes de Barcelona en moltes expedicions contra els moros que ocupaven la península. Amb els anys, els Falchs es van anar enriquint i van aconseguir un patrimoni propi, a dins i a fora del terme. Entre les seves possessions a Fals destaca l'alou de Torreblanca, un mas que va quedar vinculat exclusivament al castlà, i unes terres situades al costat de la riera, sota el castell, que es coneixien amb el nom de Illa Jussana. També tenien diverses cases a cens al voltant del castell i drets sobre el Molí.

El darrer castlà que va portar el cognom familiar va ser Bartomeu de Falchs, el qual estava casat amb Saure o Saura, filla de Ramon de Copons. No van tenir cap fill baró, i en el testament que va fer el Bartomeu el 1390 va nomenar hereva a la Sibil·la, la filla gran. La Sibil·la va casar-se amb el senyor del terme veí, en Lluís de Rajadell, i va tenir tres filles. La filla major, l'Elisabet, va heretar el títol de Senyora de Fals i va aportar aquest títol al matrimoni que va fer amb Galzeran de Sentmenat, senyor del Castell de Santa Fé, pertanyent a una branca secundària dels Sentmenat. El Galzeran i l'Elisabet només van tenir una filla, la Joana, que es va casar amb Arnau de Vilademany i no va tenir cap descendent. En enviudar, Galzeran de Sentmenat va casar-se amb Joana de Casa-Sàgia, i va ser un fill d'aquestes segones núpcies qui va heretar el títol de Fals.

Galzeran Montserrat de Sentmenat, el següent castlà, tenia diverses possessions i no habitava a Fals sinó a Barcelona. Per cobrar els censos dels pagesos de Fals, els arrendava per un preu fix a un particular. Així per exemple, el 1442 els va arrendar per 41 lliures a Bartomeu Becardit, qui s'havia de fer càrrec de la recaptació, casa per casa. Quan el Galzeran Montserrat va morir el 1449, va ser la seva vídua i usufructuària, Elisabet de Cartellà, senyora de la baronia de Dosrius i de Canyamars, qui va rebre les rendes de Fals. El 1457 va arrendar-les per tres anys i 123 lliures a Gabriel Puig, un apotecari de Manresa, i el 1461 per tres anys més i 121 lliures a Bernat Travessa, un blanquer, també de Manresa.

El feu de Fals no va passar al primogènit Pere Galzeran Montserrat, perquè va morir impúber, sinó a la seva

germana Joana Antiga, la qual va contraure matrimoni amb Joan Pere I de Sentmenat, l'hereu de la branca principal dels Sentmenat. De les dues filles que van tenir, l'hereva va ser l'Elisabet Maria, que va enllaçar amb un altre parent Sentmenat, aquest de la branca dels senyors del Castell i Cartoixa de Vallparadís, en Galzeran Miquel de Sentmenat. Val a dir que, malgrat que aquestes relacions familiars semblin molt complicades, estan perfectament estudiades per Armand de Fluvià, que ha fet la genealogia d'aquest llinatge.

A l'època de Galzeran Miquel i Elisabet Maria va començar un conflicte d'interessos que va enfrontar els Sentmenat i els Cardona a causa dels delmes de Fals. El novembre de 1500 els Sentmenat van portar la causa als tribunals de justícia, perquè reclamaven la meitat dels censos, al·legant que eren descendents de Pontio Falchs, a qui Ramon Folch havia cedit el castell de Fals al segle XI. La justícia mai s'ha caracteritzat per la seva rapidesa, així que es va haver d'esperar fins el 24 de gener de 1579 per una primera sentència favorable als Sentmenat. El Virrei de Catalunya va manar al Batlle de Manresa que fes una crida a toc de trompeta per tot el terme de Fals, notificant als pagesos que a partir d'aquell moment havien de pagar la meitat dels censos a cada senyor. La crida que va llegir el nunci feia:

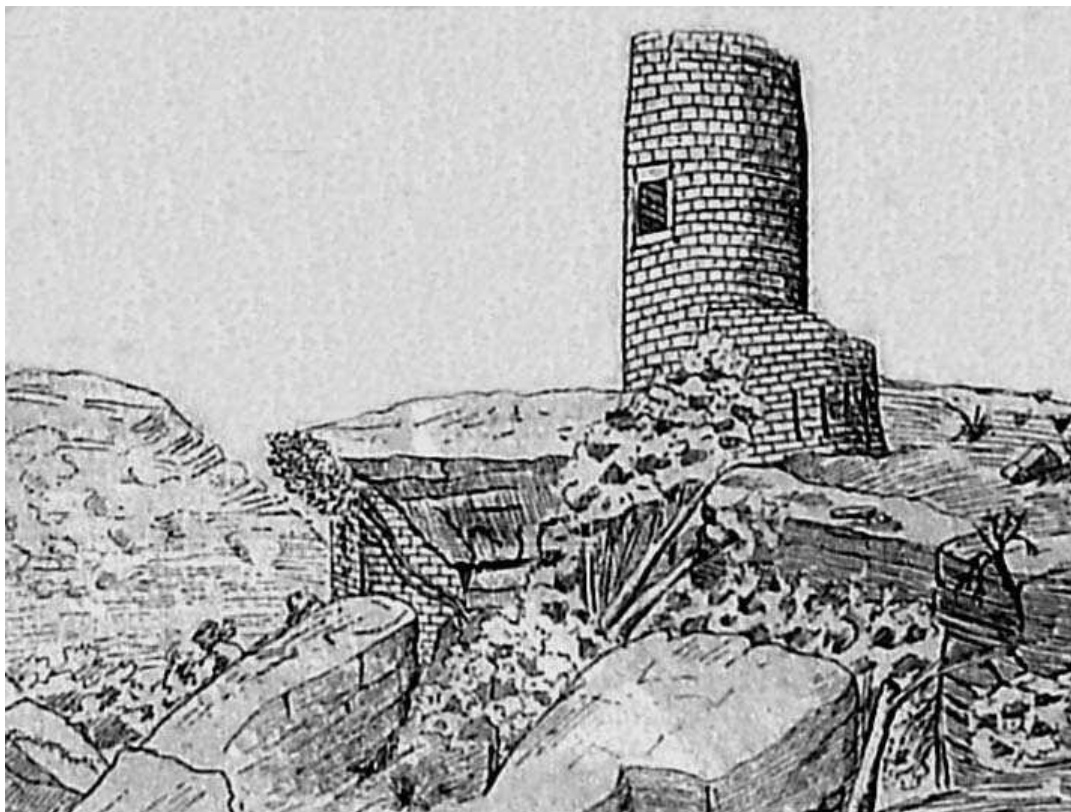
«Ara ojats tothom generalment que us notifica y fa saber de part del Exc. Senyor Hernando de Toledo, Prior de Castella, del Orden de S. Joan de Hierusalem, de la Sacra Catholica y Real Magestat Conceller, Llochtinent y Capita General del Principat de Cathalunya, que tots los vassalls, homens propis, feudataris, y terratinents, en senyoria de la Exc. Senyora Dona Joana Duquesa de Cardona, desta hora en avant doneu y paguen a Joan Baptista de Sentmenat, pubill y hereu del quondam Jaume de Sentmenat (...) la meytat de dit delme de totas aquellas cosas que los sobradits vassalls son obligats a pagar quiscun any a la dita Duquesa (...) e tot lo sobradit fassen, cumplen y observen, sots las penas en las lletras reals de execucio contengudas, que son cinch cents florins de or de Arago...»

La sentència va ser apel·lada una vegada rere l'altra pels successius procuradors del Duc fins que es va dictar una sentència definitiva el maig de 1654, però per un motiu o altre, aquesta no es va fer efectiva. Les diverses generacions es van anar succeint fins arribar a Joan IV de Sentmenat i Toralla, que va rebre el títol de marquès el 1691. El 1702, el Duc va al·legar que la decisió del tribunal ja no era vàlida perquè havien passat 40 anys sense efectuar-se. La part contrària va contestar dient que el Marquès havia estat fet presoner pels francesos el 1694, i va aconseguir que el 1704 la Audiència de Catalunya emetés una executòria que obligava als habitants de Fals a pagar-los la meitat del delme. El notari Rallat va venir a Fals i va comunicar-ho per escrit als caps de 13 cases del poble, però no va ser fins el 15 de gener de 1782 que es va fer l'acte solemne de possessió. Aquell dia va acudir Fruitós Oller, recaptador de

la marquesa vídua, "donya" Maria Josefa de Sentmenat i Clariana, i va rebre de mans dels regidors Francesc Fontanet i Francesc Riera un pa i un porró de vi negre, símbols de la possessió. Aquell temps, l'arrendament de la part que pertocava als Sentmenats dels delmes de Fals es feia a raó de 186 lliures anuals. També el poble de Fals estava obligat a dur cada any al domicili dels Marquesos a Barcelona alguns tributs en espècie. Per sant Miquel una dotzena i mitja de formatges secs de dues lliures de pes; per sant Joan mitja rova de mel blanca de romaní dins de la gerra corresponent; per sant Tomàs una dotzena de perdus i una rova de "cascabellitos" o prunes dolces. El valor de les rendes va pujar consistentment els anys següents, ja que el 1801 Josep Cortadellas, comerciant de Calaf i familiar de la Santa Inquisició, va pagar-ne 3.710 lliures, en moneda d'or i plata, per l'arrendament durant un període de 4 anys. El Marquès no renunciava als seus ingressos en cas de males collites o altres causes, tal com ho deixava clar una clàusula del contracte d'arrendament: «...dit llustre Marquès no vol ni enten estar de evicció en los casos de pesta, guerra -lo que Deu no permeti- esterilitat, inundació, intemperí, ni altre qualsevol cas fortuhit e infortuhit...»

Els Marquesos de Sentmenat, a l'igual que els Ducs de Cardona, van anar acumulant un munt de títols al llarg de la seva història, gràcies a la seva política matrimonial. El domini senyorial sobre Fals i les altres possessions seves va durar fins el segle 19è, quan les idees liberals van imposar-se en el Govern de la nació i els antics privilegis van ser abolits. La funció recaptadora que feien els senyors va passar a ser del ministeri d'Hisenda.

El llarg plet pel control de les rendes de Fals, que es va allargar més de dos segles, i que va enfrontar a dues importants famílies de la noblesa catalana, va tenir una conseqüència feliç per a nosaltres. En l'arxiu Sentmenat, que està dipositat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, s'hi troben dos lligalls amb nombrosos pergamins medievals referents al castell de Fals. Segurament els documents van ser recopilats pels advocats de la família per donar suport jurídic a les seves reclamacions.

Gravat publicat a la revista "La Hormiga de Oro" (1895)

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juny de 2006, número 27

El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.